

Rano pjesništvo i esejistika Tina Ujevića

Jakovljević, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:870233>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Matea Jakovljević

Rano pjesništvo i esejistika Tina Ujevića

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Matea Jakovljević

Matični broj: 0009079637

Rano pjesništvo i esejistika Tina Ujevića

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 15. rujna 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Rano pjesništvo i esejistika Tina Ujevića* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Marija Kolara.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Matea Jakovljević

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Poveznice i sličnosti između rane Ujevićeve poezije i eseja	3
2. 1. Esej <i>Ispit savjesti</i> i zbirke pjesama <i>Lelek sebra</i> i <i>Kolajna</i>	7
2. 2. Esej <i>Mrsko ja</i> i zbirke pjesama <i>Lelek sebra</i> i <i>Kolajna</i>	13
3. Razlike između rane Ujevićeve poezije i eseja.....	17
4. Kako eseji pomažu u razumijevanju poezije	21
5. Zaključak	24
6. Literatura	26
7. Sažetak i ključne riječi	28
8. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku	28

1. Uvod

Tin Ujević hrvatski je pjesnik i esejist, a njegove će prve dvije zbirke pjesama *Kolajna* (1926.) i *Lelek sebra* (1920.) te eseji *Ispit savjesti* (1923.) i *Mrsko ja* (1922.) biti temom ovoga završnoga rada. Analizirat ćemo njihove poveznice, sličnosti i razlike. Pjesme iz spomenutih dviju zbirki nastale su u razdoblju Ujevićevega života u Parizu (1914.–1919.), a to je razdoblje u kojem se Ujevićevo stvaralaštvo „prelijeva kroz najmanje tri (mikro)razdoblja: vrijeme hrvatske moderne, ili točnije vrijeme simbolizma, vrijeme od 1914. – 1928./30., ili razdoblje ekspresionizma i novosimbolizma (uz dadističke/zenitističke i nadrealističke primjese) – a Ujević je glavni nositelj novosimbolističke paradigme...“ (Milanja 2008: 106).

Ujević je mijenjao svoja politička opredjeljenja, najprije je bio pravaš, a potom integralist. Živio je na nekoliko lokacija tijekom svoga života koji je proživio uglavnom boemski. Kritika smatra da se Ujević u prvim dvjema zbirkama ugledao na Antuna Gustava Matoša te zbog toga pripada ranoj fazi Matoševe škole. Time počinje razvoj njegova stvaralačkoga opusa od ranoga modernizma. Tematika njegova opusa je raznolika, no postoje motivi koji se učestalo ponavljaju. U njegovu opusu vidljiv je utjecaj europskih pravaca kao što su futurizam, ekspresionizam i nadrealizam. Uz književno stvaralaštvo, Ujević je bio i prevoditelj, pa možemo zaključiti kako je bio u bliskom kontaktu sa stranom književnošću (Solar 2011: 486-487). Ujević se zalagao za razdvajanje književnosti (umjetnosti) od biografskih elemenata: „...jer je uloga umjetnosti da otkupljuje od biografije i da je čini suvišnom kao uzorna haljina pred kojom se odlažu dronjci“ (Ujević 1970: 8). „Ja se, nadam se, potpuno otklanjam od umjetnika svojega vremena, ali ne zato što se odvajam od vremena nego zato što se potpuno uranjam u tok vremena“ (Ujević 1970: 8).

„Pjesničko, kao i kritičarsko-esejističko Tinovo djelo – posebice poezija – koja se razvijala u širokom rasponu od početne parnasovsko-novosimbolističke faze, preko raznosmjernih modernističkih poetičkih obilježja do socijalne tematike, ali i kozmičkih svjetonazora, do ‚pobratimstva u svemiru‘ – moguće je sagledati kao dvije zaokružene faze: prva do početka tridesetih godina uključuje dvije zbirke stihova, i druga iz razdoblja tzv. modernog objektivizma, odnosno ‚nove stvarnosti‘ – ali izvan njegovih glavnih poetskih tokova“ (Šicel 2007: 68-69).

Kako mnogu istraživači Ujevićevo stvaralaštvo dijele u najmanje dvije, a neki i u tri faze, smatram da bi trebalo naglasiti sljedeće:

„Esteticizam i avangarda, politički angažman i boema, samoća i slava samo su neki od polova koji su pratili uokvirivanje Ujevićeva života i stvaralaštva, kreirajući ikonu pisca boema koja je opstala do danas... Proizvodnja autorstva koja je pratila život i djelovanje tog velikana povezana je s društvenim, kulturnim i književnim procesima koji su determinirali stvaranje i raspad prve i druge Jugoslavije, ratove i popratne tranzicijske faze.“ (Štimec, Ryznar 2020: 7).

U ovom će se radu razmatrati kako se Ujevićeva rana poezija i eseji međusobno prožimlju svojim sličnosti i razlikama te kako eseji potpomažu razumijevanju poezije. Znamo da autobiografske činjenice nisu one na kojima se treba temeljiti istraživanje književnih opusa, no neosporno je kako se većina istraživača pozivala upravo na to. Djelomično je tomu razlog to što je Ujevićeva biografija nepotpuna i što se dugo vremena sakupljala, a kao što je već spomenuto, ovaj je autor bio izložen brojnim previranjima u svome životu, pa je to u mnogome utjecalo i na njegovo stvaralaštvo. Pri analizi međusobne povezanosti ovih djela izdvojeni su neki od primjera kako bi se pokazalo neke od zanimljivih činjenica važnih za Ujevićevo stvaralaštvo.

2. Poveznice i sličnosti između rane Ujevićeve poezije i eseja

„Njegovu književnost i treba čitati kao otvoreni tekst, budući da je i on bio sklon različito se iskazivati, zbunjujući nas načinima autopoetičkih iskazivanja“ (Goranović 2019: 70). Kada sagledamo strukturu predmetnih eseja (*Ispit savjesti* i *Mrsko ja*) te strukturu predmetnih pjesničkih zbirki (*Lelek sebra* i *Kolajna*) možemo zaključiti kako su i pripovjedači u esejima i lirski subjekti u pjesama uglavnom u intimnom okruženju, ispovjednoga tona, pa su u esejima to pripovjedači u 1. licu jednine, dok se u pjesmama uglavnom nalaze lirski subjekti u 1. licu jednine. Kao što je i sam Ujević u svojim esejima iskazao, osjeća se pesimizam kao dominantno raspoloženje, ali nije to klasičan, tragičan pesimizam i beznade, već onaj koji kao da gradi nadu u bolje sutra uz pokoju kritiku na ondašnju situaciju. Ujević u svojim esejima iznosi kritiku tadašnjega društva, odnosa prema književnosti, ali i prema njemu samome. U eseju *Mrsko ja* nudi detaljan kontekst nastanka zbirke *Lelek sebra*, situacije s književnom kritikom i recipijentima koje je više zanimao njegov privatni život nego stvaralački rad. Upravo na temelju prethodno spomenutih činjenica, ali i same činjenice da je Ujević u svojim esejima komentirao književnost, a direktno i svoje stvaralaštvo, možemo pokušati povezati ove dvije, naizgled proturječne, vrste – prozne i poetske ostvaraje.

„*Kolajna* je formalno i tematski konzistentnija, kompozicijski zatvorena cjelina, dok je *Lelek sebra* i formalno i naročito tematski rasutija. Pa ipak one čini cjelinu u smislu određene ideje pjesništva i u smislu stilskih karakteristika, kao i određenim repertoarom motiva i tema, te psihološko-subjektivnim (autobiografskim) zajedničkim ishodištem, odnosno narcističkom pozicijom. Dok su u zbirka tema, izraz, emocionalni ton, i formalno-morfološki plan uređeniji, u ostalim pjesmama otkrit ćemo različite Ujevićeve eksperimente, a i motivski je sloj korišten iz supstrata prirode, svemira, socijalnoga altruizma. Društveno-povijesni referentni sloj, pak, uvažiti je u onoj mjeri u kojoj su to onodobne književne prakse akceptirale, o čemu saznajemo od samoga Ujevića u tekstovima – *Ispit savjesti* (1923.), *Mrsko ja* (1922.), te *El sentimiento tragico de la vida* (1922.)“ (Milanja 2008: 122).

Ono što se i u esejima i u zbirka provlači, a jako je važno pitanje cjelokupnog Ujevićevog opusa, ali i života (s obzirom na biografske činjenice koje nije smatrao bitnima, ali je neke i sam iznio u esejima) jest pitanje jastva. U svojim esejima navodi da je mrtav, pa se ponekad traži u nekim osrednjim, građanskim situacijama, nekada bježi u egzil, odnosno svoju samoću, a ponekad u pravi egzil – u neke druge gradove (a znamo da je boravio i u Zagrebu, Beogradu, Splitu, Parizu, Sarajevu...).

„Njegov je izlaz bio boema, dobrovoljno izganstvo u svijet deklasiranih i prognanih, a s obzirom da je ona bila incidentna, bizarna, skandalozna i senzacijska, pomogla je stvaranju legende o njemu, ali i krive slike“ (Milanja 2008: 118). Uz to pitanje povezuje se i tema autorstva, života samoga autora, poistovjećivanje subjekata, likova, pripovjedača s onom osobom čije je ime ispisano na koricama djela. On smatra kako njegovo Ja nikada nije samo njegovo, ono može biti i jest Ja većega broja duša, i to uglavnom onih patničkih, jadnih, iscrpljenih i izmučenih svakodnevnim brigama. Ono Ja u književnom tekstu je i ti, on, mi, vi, oni, i to onda još bezbroj puta. Jer nije to samo naše iskustvo, to su i druga iskustva koja sakupljamo, učimo i spremamo u svojim sjećanjima. U eseju *Mrsko ja* komentira svoje stvaralaštvo kroz brojne *izme*, kao što su ekspresionizam i simbolizam. I doista jest to tako, ali ono što je jako važno je to da Ujević kao autor/pjesnik nije stvaralačka ličnost koju se može svrstati u neke okvire. U njegovu stvaralaštvu zaista se mogu pronaći brojni utjecaji, on je radio i kao prevoditelj te je bio u kontaktu s inozemnom književnošću i nekima od najvećih imena svjetske književnosti. Sam po sebi i po načinu iskazivanja u esejima, ponekad prekinutom izlaganju možemo zaključiti kako je bio vođen mišlju da književnost ne mora biti nužno produkt promišljenosti, već da je tekst koji je zapisan proizvod mašte i onoga trenutka inspiracije. Tako i svoj *Ispit savjesti* završava mišlju: „Sve je ovo gore jedna mutna, somnambulna skica, napisana jednog čudnog i teškog jesenjeg dana 1919. u Zagrebu, skica s mnogo trzaja, vrlo nervozna“ (Ujević 2002: 105).

Još jedna od sličnosti eseja i poezije je „...Ujevićeva izrazita doslednost u koherenciji nekoherencije u svojoj biti čisto modernistička karakteristika, koja predstavlja neku vrstu autorove strategije, označavajući i jednu od ključnih poetičkih prepoznatljivosti ovog autora“ (Tešić 2020: 115). I Dragomir Gajević zaključuje kako je Ujevićev opus višeznačan te da zbog toga izmiče svim klasifikacijama, a posebno zbog svih preobrazbi i mijena svakoga plana svojih djela (Gajević 1988: 203).

Kada pogledamo tipično motivsko-tematski ekspresionistički inventar, možemo zaključiti kako je isti zastupljen i u Ujevićevoj poeziji i u prozi. No, s druge strane možemo govoriti i o razlikama, jer gotovo nigdje u esejima se neće naći klasični motivi ekspresionizma, više se to osjeća kroz atmosferu samoga teksta.

„Neke među osnovnim ekspresionističkim temama jesu: bolest, bolnica, smrt, raspadanje; zemljotres, rat; revolucija; sveopšte ljudsko bratstvo; kosmos; traganje za bogom; sukob generacija; grad; rudnik, fabrika. Stav pesnika prema ovim temama je izrazito prenaplašen: među raspoloženjima dominiraju užas, potresenost, strah,

pobunjenost, vizionarski zanos, sažaljenje, ljubav.“ (*Rečnik književnih termina* 1984: 161).

Krik kao jedan od najvažnijih i najučestalijih motiva ekspresionističkoga pjesništva prisutan je i kod Ujevića, pogotovo u zbirci pjesama *Lelek sebra*. Na primjer to vidimo u pjesmama *Zavjetrina* („grč savjesti“), *Molitva iz tamnice* („provrištah mržnjom“), *Rusiji Rusija* („vladaj našim grčem“), ali neizostavan su motiv i u zbirci pjesama *Kolajna*, npr. u pjesmama *XIV* („a moji vrisci“), *XXXIX* („u mojem vrisku“, „moga rujna krika“) i *XLVII* („najljepši vrisak“). „Kod ovog pjesnika, ključne riječi mogu biti i tjeskoba, beznade, vapaj, pokret, ali i melanholija, praznina, pa opet taj sumrak i buđenje, daljine, pustoš – a sve skupa odnos prema stvarnosti“ (Goranović 2019: 119).

Osim samoga krika, među učestalijim motivima su i vatra, palež te crna i crvena boja, pa to pronalazimo u pjesmama: *Maštovita noć* („plamsaj bijesne željeznice“, „evo sam spaljen“, „između crnih ili žutih mora“, „plamsaj crveno“), *Na povratku* („što bi s ognjištima, s mojim žarištima“, „plamen cjelova“), *Suvišni epitaf* („plamićak zadnji što uz plamen zgara“) i *Bdjenje* („ognjeni vrtlog plamenih počela“). Uz crvenu i crnu boju, možemo primijetiti kako Ujević često spominje plavu, ali i žutu boju u svojim pjesmama, a to je također jedna od odlika ekspresionizma, npr. u pjesmi *Vječni prsten* koristi čak i suprotnosti („crni dani“ i „plave noći“).

„...Ujevićeva se poezija odlikuje katoličkim duhom, srednjovjekovnim švalerajem, slavenofilstvom, francuskim simbolizmom, emocionalnim bogatstvom, spiritualnošću, muzikalnošću, lirizmom, ljepotom izraza, iskrenošću, sumornim i teškim osjećajem uznemirenosti, jeze, straha i bola, pa zato susrećemo tužaljke, lamentaciju, resignaciju, kletve, čime se pjesnik otkriva, a ne prikriva, pa se još više povlači u sebe, te radi i protiv sebe“ (Milanja 2008: 123).

Ponekad se baš ta ambivalentnost, to trenutno jadikovanje, a s druge strane pogled prema budućnosti ogleda i u esejima i u poeziji, pa izdvajamo primjer iz zbirke *Kolajna*, pjesma *XXV*:

„Hoće li itko kad da shvati
zašto se Bogu tako jadam?
Od mesa moja duša pati,
zbog jedne žene ja propadam.“
(Ujević 1986: 123)

Da doista eseji potpomažu razumijevanju poezije, ali i kontekstualiziranju samoga Ujevićeva položaja u svijetu, njegovih misli, osjećaja i životnih događaja, potvrđuje Jasen Boko: „*Ispit savjesti* središnje je mjesto proznog djela Augustina Ujevića, njegov ishod, a često i pribježište

koje olakšava razumijevanje pjesnikova stanja i odnosa prema svijetu“ (Boko 2005: 166). Estetizam je jedna od značajki koju dijele ova dva eseja i dvije zbirke. Ante Stamać navodi kako se estetizam prikazuje i reflektira upravo različitim stilovima pisanja, ali i raznovrsnom tematikom, odnosno upotrebom široke lepeze motiva. Onaj trenutak u kojem Ujević u svom eseju objašnjava kako je književno djelo ono koje treba biti iznad svega i oslobođeno svakog utjecaja i nazovimo to tako, prljavštine izvana, odgovara temeljima estetizma (Stamać 2005: 233). Osjećaj za društvo također je bitno obilježje Ujevićeve opusa (Stamać 2005: 235). On polazi od mase, malih ljudi i tihe i glasne patnje, on traži trenutak sućuti za opće stanje koje nije dobro jer smatra, kako i sam kaže u esejima, da se sve kreće nizbrdo, njega je strah za budućnost, za buduće naraštaje, za književnost, za sve što slijedi. Ta zabrinutost za društvo i državu, za umjetnost i kulturu, odrazila se u njegovim pjesmama, a sve je to prokomentirao i u esejima.

Iako se radi o dvjema potpuno različitim vrstama zapisa, poetskim i proznim, važno je naglasiti kako je Ujević upravo zbog svog boemskog života, previranja u političkim opredjeljenjima, boravcima u različitim gradovima diljem Jugoslavije, ali i Europe, pisao svoje eseje u kojima je komentirao i otvarao pitanja koja se tiču raznih tadašnjih aktualnih tema, događanja, ali i njegovih misli. Upravo tako, navedeni eseji *Ispit savjesti* i *Mrsko ja* iznose Ujevićeve previranja po pitanju književnosti, književnika, ali i društva onoga doba. U njima možemo iščitati njegove stavove, pa čak i vidjeti utjecaj nekih drugih autora na Ujevićeve ideje i stvaralaštvo.

Ono što je uvelike utjecalo na Ujevićevo stvaralaštvo bio je boravak u Parizu (za vrijeme kojega je i napisao pjesničke zbirke kojima se bavimo u ovom radu), a paralelno s tim i politička scena na prostoru tadašnje Jugoslavije (koja je bila aktivna i u Parizu). U egzilu se družio s Antom Trumbićem, Ivanom Meštrovićem i Franom Supilom, a upravo su oni bili Jugoslavenski odbor koji je radio na osnivanju nove Južnoslavenske zajednice te plaćao za propagandu književnicima. U eseju *Mrsko ja* vidimo kako Ujević shvaća da to razdoblje nije bilo povoljno i kako mu je dosta politike (Boko 2005: 119-120).

Kasnije su shvatili kako je Jugoslavenski odbor pod srpskom upravom te Supilo predlaže da osnuju Hrvatski odbor. Ujević u to vrijeme piše o tome kako Srbija mora umrijeti da bi nastala Jugoslavija. Nakon toga, Ujević na neko vrijeme prestaje pisati jer osim političkih pretenzija, pojavile su se u njegovu životu i one ljubavne, o čemu će kasnije svjedočiti zbirka *Kolajna* (Boko 2005: 131-132).

„Ujevićevi su eseji, podlistci, kritike i prikazi tipa diskursa komplementarni njegovu pjesništvu. I baš kao što mu pjesništvo nakon 1919. postupno prelazi u sintagmatske tipove stihotvorstva (konačno i u pjesmu u prozi), tako mu i esejistika i kritika, eminentno diskurzivni oblici, prelaze u slobodno lebdeće strukture, pune metaforičkih preskoka, afektivnih iskaza, sintaktičkog povezivanja nepovezivoga, ali, začudo, bez brahilogija. Reklo bi se: stil pjesničkih i stil proznih sastavaka dao bi se iz mnogih aspekata i na više jezičnih razina svoditi na kakav zajednički nazivnik. [...] Komplementarnost diskurzivnih i pjesničkih tekstova Ujevićevih ključ je u kojemu se čitaju i njegovi eseji. A oni su tom pjesniku epohe, njemu osobno, niz prigoda za intelektualno osvješćivanje glede vlastita književničkog djelovanja“ (Stamać 2005: 156).

I Vlatko Pavletić vjeruje kako je iz eseja moguće iščitati mnogo toga o poeziji, ali kaže i da je moguće tumačenje prema kojem je: „...svaki dobar esej svojevrsna poezija kroz koju se očituju duh, znanje i intelekt, a u isto vrijeme, da je pjesnička proza oblik poezije, za kojim najradije posežu umjetnici riječi skloni refleksivnosti i meditiranju“ (Pavletić 2008: 84).

2. 1. Esej *Ispit savjesti* i zbirke pjesama *Lelek sebra* i *Kolajna*

Esej *Ispit savjesti* podijeljen je na osam poglavlja, mogli bismo reći da naoko jest uzročno-posljedično strukturiran, ali isto tako osjeća se tijek misli kroz tekst koji zna biti prekinut, a to vidimo i u trenucima kada ubacuje neke anegdote ili razmišljanja koja nisu usko povezana s ostatkom teksta, a za to se nudi i objašnjenje: „Dijalogizam, često i polifonija Ujevićevih proza višeslojni su, izraženi u fragmentima od kojih svaki razotkriva jedan aspekt problema“ (Protrka Štimec 2020: 61). Upravo se to događa u umetnutom iskazu o tome kako je pripovjedača pri pisanju omela gazdarica stana koja ga je pozvala na ručak, a on je samo htio svoju samoću, mir, kreativni trenutak i inspiraciju. Pripovjedačev upliv jasno je vidljiv, a najviše po emocionalnim elementima, isticanju mišljenja, ali i ponekom imperativu upućenom samom čitatelju. Ujevićev pripovjedač kao da se trudi objasniti cijeli kontekst svake od navedenih situacija, želi nas uputiti u splet okolnosti i kao da se na neki način brani, brani svoje stavove koje jasno proklamira u tekstu, a najčešće su oni kritički postavljeni, osim kada je riječ o pesimističkom ozračju u samom tekstu.

U *Ispitu savjesti* zagovara kako se autor/pisac/pjesnik strogo mora odvojiti od svojih djela, odnosno kako njegova biografija nema veze s njegovim stvaranjem, kao što ni njegova ličnost nema veze s likovima/lirskim subjektima u djelima. Govori o potrebi za samoćom, o samom pjesničkom činu stvaranja. Svoju je samoću tražio čak i u društvu: „bolan osjećaj iskorijenjenosti i osamljenosti – jedan od dominantnih motiva *Leleka sebra* i *Kolajne*“ (Kovačević 1982: 14).

O velikom broju tekstova, koje su priređivači odredili kao autobiografske, Marina Protrka Štimec upućuje na paradoks koji pronalazimo upravo u tome što „autor koji je najviše pisao protiv autobiografija objavio je njihov najveći broj“ (Protrka Štimec 2020: 56). „Jer to nije zvalo se kontemplacija ili sanjarija ili introspekcija ništa drugo nego otkrovenje novih sazviježda, neprestan zanos, vastorg i pijanstvo, neko gubljenje i čeznutljivo poniranje u unutrašnje neizmjernosti, u duševnu vasionu bez dna“ (Ujević 2002: 60). Marko Kovačević navodi kako Ujević uviđa da pjesnička intuicija stremi i prema dubinama vlastitoga bića (Kovačević 1982: 92).

Iskazuje i vlastite osjećaje prouzrokovane stvaranjem, nezadovoljstvom vezanim uz život, ali i okolinom. Naglašene su razne preokupacije o domovini u kojoj živi, zagovara putovanja te savjetuje kako je dobro obići svijet. Navodi kako su promjene dobre, pri tom misli najviše na vjerske i političke promjene (koje su obilježile i njegov život), jer takve promjene dovode do toga da se zaključi kako je mlad život tek tako proživljen.

U istom eseju ničeanski ekstatično navodi kako bi njegova duhovna sveglad nekoga drugoga dovela u formalistički eklekticizam, dok je njega dovela do stvaranja pluralizma otvorene poetike, zaključuje Pavletić (2008: 13-14).

„Raspon Ujevićeva mističnog iskustva, koje je našlo svoj izraz u njegovim pjesmama i proznim zapisima, kreće se od kontemplacije i introspekcije, preko mistike što je budi žena (mistika erotizma) i ljudsko zajedništvo do mistike prirode, kozmičkog misticizma (Kovačević 1982: 19). Primjere za to možemo pronaći u proznim i u poetskim djelima. Primjer mistične kontemplacije pronalazimo u *Ispitu savjesti* u trenutku kada pripovjedač zaziva i slavi „svetu, božansku i duboku samoću“ (Ujević 2002: 60). Potom kršćansku mistiku možemo uočiti u pjesmi *Duhovna klepsidra* iz zbirke *Lelek sebra*: „I: što ti vrijedi vjera što spasava, / dok kao krupa teška kaplja teče / Hristove krvi na duševnu gotiku?“ (Ujević 1986: 57).

Mistiku erotike, kao što sam Ujević navodi u svom eseju *Mrsko ja*, možemo pronaći u pjesmama iz zbirki *Lelek sebra* i *Kolajna*, a ovaj put će nam za primjer ponovno poslužiti pjesma *Tajanstva* u kojoj se žena može tumačiti kao sigurna luka, kao muza, kao inspiracija. Mističko iskustvo na razini kolektiva Ujević izražava u eseju *Mrsko ja* kada kaže: „...utopio sam se beznadno u svjetlosnu i duboku ljudsku jednodušnost i bezimenost“ (Ujević 2002: 122).

Sam *Ispit savjesti* potreban mu je kako bi bio koherentan, pa makar pristao i na neku kratkotrajnu sintezu, to mu je potrebno kako bi stvarao. Stvaralački trenutak je važan, ali ne i traženje smisla jer je to traženje bolest od duše. Često zato u Ujevićevim pjesmama iz dviju zbirki o kojima je riječ u ovome radu, možemo iščitati zaziv inspiracije, muze, onoga nečega što će ga potaknuti na stvaralački trenutak. U jednoj od fazi Ujevićeva stvaralaštva izrazito je

naglašen Ujevićev pojam nadahnuća, a ovdje ćemo istaknuti nadahnuće kao egzistencijsko-psihički napor u pjesmi *Svakidašnja jadikovka* (Kovačević 1982: 59).

„O Bože, žeže tvoja riječ
i tijesno joj je u grlu,
i željna je da zavapi.

Ta besjeda je lomača
i dužan sam je viknuti,
ili ću glavnom planuti.“
(Ujević 1986: 34)

Možemo govoriti i o još jednoj povezanosti između pjesme *Svakidašnja jadikovka* iz zbirke *Lelek sebra*, pjesme XI iz zbirke *Kolajna* i dodirne točke, biblijskoga teksta iz *Knjige o Jobu* koji podsjeća na obje (Kovačević 1982: 62).

„Blaženo jutro koje padaš
sa snopom svjetla u tu sobu,
već nema smrti da mi zadaš,
no vrati ljubav ovom Jobu.“
(Ujević 1986: 109)

„Riječi mnoge u meni naviru...
nutrina mi je ko mošt zatvoren...
da mi odlane govorit ću stoga.“
(*Biblija* 1968: 32, 18-19)

On stvara i piše za spas duša, a svoje misli želi zapisivati samo u određenim trenucima – kada je zanesen, zaljubljen ili pijan (a u tome možemo vidjeti i poveznicu s brojnim europskim *izmima* čiji su manifesti i programi propisivali zabilježavanje misli i osjećaja samo u posebnim trenucima, baš kao što i Ujević navodi u svom eseju, onim gotovo bezrazumskim trenucima). Možda zaljubljen, ali možemo reći i osuđen na neuzvraćenu ljubav, zaista je dobio inspiraciju, u zbirci *Kolajna*, na primjer u pjesmi XXV:

„Hoće li itko kad da shvati
zašto se Bogu tako jadam?
Od mesa moja duša pati,
zbog jedne žene ja propadam.“
(Ujević 1986: 123)

„...s jedne je strane figura žene, kao prilično eterična i fluidna bića, koja se nadaje u gestualnoj likovnosti, ali ne i tjelesnosti, simbolistički prilično netransparentno

transferirana uželjivanošću proizvedene imaginacije, i savršenstvo mogućega oblika, ali i u hladnoći i nedostupnosti i bilo da je riječ o intertekstnom književnom podrijetlu, gdje je jedino moguće konstituirati vladavinu ljepote; ljepotu je moguće postići u sonetu, umjetnosti, a ne u životu“ (Milanja 2008: 134).

Ovo povezivanje svjesnog i nesvjesnog možemo pronaći i u pjesmi *V* iz zbirke *Kolajna*:

„Ove su riječi crne od dubine,
ove su pjesme zrele i bez buke.
One su, tako, šiknule iz tmine,
i sada streme ko pružene ruke.

Nisam li pjesnik, ja sam barem patnik
i katkad su mi drage moje rane.
Jer svaki jecaj postati će zlatnik,
a moje suze dati će đerdane.“
(Ujević 1986: 103)

Naglašava prolaznost života, nezadovoljstvo neuspjesima, njegov je život traženje istine – život Bogoisatelja. Rado se prisjeća starog, građanskog, opuštenog života kada bi malo popio, podružio se sa ženama itd., ne srami se svoje prošlosti, već naglašava kako je ona zaslužna za njegovo iskustvo. Ne smatra da je bio u emigraciji, ali volio bi emigrirati u mir, odnosno za njega napuštanje zemlje nije označavalo pojam emigracije, već će pojam emigracije označavati „definitivnu emigraciju: normalnosti, staloznosti, krutoj preciznosti, miru“ (Ujević 2002: 79). Ono što se ističe u eseju, a povezano je i s ostatkom njegova stvaralaštva, njegov je pesimizam za koji kaže kako je to pesimizam otkupljenja, a ne onaj potpunoga odricanja.

„To i jest ozbiljan posao kritike, koja je kao dominantno obilježje istaknula pesimizam, onoga koji svoje podrijetlo ima u iracionalnom, iz patnje srca i duše, što bi značilo da je melankoličan, a ne ciničan“ (Milanja 2008: 119).

U Pariz i London putovao je kako bi osjetio samoću velegrada, tražio je samoću i u Splitu, ali i u društvu. Optuživan je bio za štošta, ali on se i dalje bori jer se osjeća spremnim i mladim. Njegovi su se znalci oženili, skrasili, a on još nije. On razlikuje značenje propasti i podlegnuti. Ne sagledava samo sebe u kontekstu svoga bivanja na ovome svijetu, već si postavlja brojna pitanja o tome koja je njegova uloga, kako da se odnosi prema svijetu, kakav je taj svijet i još brojna druga. Smatra da sreća nastaje zbog uživanja u vlastitim mislima.

Ponovno naglašava važnost mira za stvaratelje, i to opisujući scenu s vlasnicom prostora u kojem je živio, smetale su ga društvene norme, odnosno to što svi uvijek promatraju svaki njegov pokret – nije se osjećao slobodnim. One koji ga smetaju naziva dnevnim ljudima s

dnevnim brigama. Kada se uroni u drugi svijet, svijet umjetnosti i filozofije, postaje se drugim čovjekom. U taj svijet ne može prodrijeti ni jedna zemaljska sila. U tom svijetu čovjek je slobodan i jednak iako se nema s kim mjeriti jer su u tom svijetu svi oslobođeni. Čovjek kada pati ima potrebu uzvisiti i uveličati tu svoju patnju. Za čovjeka kaže da je samomučitelj – *Heautontimorumenos*, a nakon toga umeće svojevrsnu autobiografsku ispovijest o doživljenom i proživljenom iskustvu.

Tematiziranje gubitka obitelji na neki je način povezano s Ujevićevim pesimističnim ozračjem u djelima, pa tako se upravo ta tema razrađuje u eseju *Ispit savjesti*, a pronalazimo je i u zbirci *Lelek sebra*, primjerice u pjesmi *Odsutni*. Također motiv smrti, njegove vlastite smrti, pronalazimo i u zbirci *Kolajna*, u pjesmi *S ranom u tom srcu, tamnu i duboku*. Izdvojit ću nekoliko citata iz eseja i pjesmu kako bismo uočili poveznice te pristup temi s obzirom na to da se čitanjem pjesama i eseja nadopunjuju, kao da tvore jednu nadređenu cjelinu kojom je ta tema donekle obrađena:

„...da ćemo se čuditi kako rđavi ljudi mogu da se šetaju pod tako divnim mjesecinama; a tik do plave morske pučine imat će bijele rukave kao glatki obodi tanjira. Tu ćemo misliti na svoje drage bratske i sestrinske duše, pa makar bili dotle razderanih đonova i zaprašena kaputa, i neobrijani“ (Ujević 2002: 86).

„Nije umro samo moj otac, i moj brat, i cijela moja porodica, ako su ikada živjeli; i danas ne znam kako se to dogodilo...“ (Ujević 2002: 96).

„Avaj, tugo moja! Avaj, brate, brate!
usred svijeta bijela drugoga te nema,
i sva ljudska blaga neće da pozlate
žalost, vječnu žalost tvoga dijadema.“
(Ujević 1986: 50)

Za vrijeme njegova izbivanja iz domovine, daleko od obitelji, umrli su mu otac i brat. Upravo je bratovu smrt prežalio u pjesmi *Odsutni*, dok u pjesmi *Na povratku*, iako pjeva o živim članovima obitelji, a to su majka i sestre, govori o njima kao o mrtvima.

Za ideju autonomije čovjekove savjesti čini mu se da je izgubila svaku vrijednost. Pavle Goranović navodi kako je stvaranje stvarnosti karakteristično za Ujevićev opus, i to tako što će tragati za novim čovjekom koji će imati neke nove vrijednosti kojima će opravdati svijet (Goranović 2019: 95). Oni koji imaju moć čine jedne zločine, a ovlašćuju druge. „Stvarnost je i zakon: trpjeti i ćutati!“ (Ujević 2002: 90). Kritizira buržoaziju za koju mu se čini da im nitko ništa ne može. Govori o svojoj književnoj djelatnosti za koju tvrdi da je od 1914. godine, a

možda i od 1912. godine bila sasvim nemoguća. Zagovara to da se svi ujedine, bez obzira na razlike, i da budu ono što nikada nisu, da budu ljudi.

Za ovaj esej kaže da je čekao tri godine na štampanje i kako se tu odmiče na neki način od literarnih vrsta, ponajviše zbog političkih primjesa u tekstu, ali isto tako smatra da je to trebao i morao objaviti sada. Sada ga proganja osjećaj izvjesne nesigurnosti jer ne zna što mu sutra donosi. Nigdje i ništa nije tako lijepo kao kada si u blizini svog naroda i zemlje. Za način pisanja u ovome eseju navodi kako je odraz neke živčane neugodnosti. Smatra se strogim sucem, a takav želi biti i sam prema sebi. Kopkanje unutrašnjega jaza dovelo ga je to toga da shvati da je on kao ličnost mrtav, ličnost koja je umrla. Obraća se direktno čitatelju i kaže da je mrtav. Mrtvim se proglasio i u pjesmi XXXI iz zbirke *Kolajna*:

„...sa zvijezdom na čelu, sa iskrom u oku
gazi stazom varke, mrtvi Ujeviću...“
(Ujević 1986: 129)

Zaključio je da je nemoguće da bude sretan. Osjeća se kao „odsječena grana“. „Mrtvi čovječe, pokušaj dakle da živiš. I ne traži trope i figure“ (Ujević 2002: 98). „Ovu napetost u suočavanju s vlastitim postojanjem Ujević je opjevao u *Leleku sebra* i *Kolajni...*“ (Kovačević 1982: 12). Primjer ove napetosti suočavanja s vlastitim postojanjem možemo pronaći u pjesmi *Tajanstva*, u prvom dijelu pjesme, iz zbirke *Lelek sebra*:

„Tko sam i što sam, što ću, koga volim,
što tražim, kuda idem, za čim lutam?
Uzalud nebo za odgovor molim,

uplašen sobom svoje suze gutam;
tajanstvo stvari i života zebe,
ne poznaj ništa, a najmanje sebe.“
(Ujević 1986: 53)

Opisuje kako se jedva uzdržava, nema baš novca, ali on će nastaviti gurati. Želi se povući u miran i tih građanski život, ali ne želi brak – koliko god to ljudima onoga doba bilo neobično, on svoju sreću tako neće pronaći.

Opisuje proces nastanka umjetnosti/poezije: „Tako se i poezija i muzika rađa iz krvavih, iz neobjašnjivih grčeva i srca i živaca: a sve ono što oko, uho i mozak uživaju kao Ljepotu, prošlo je kroz svijest kao kidanje i razdiranje“ (Ujević 2002: 100).

U četvrtom dijelu pjesme *Tajanstva* iz zbirke *Lelek sebra* možemo pronaći stihove koji odgovaraju opisu rađanja/stvaranja poezije iz eseja, ali „Poznati ciklus *Tajanstva* i tematizira

svojevrсно Ujevićevo ljubavno transcendentalno beskućništvo povraćeno natrag u vlastiti krik“ (Milanja 2008: 125).

„Kad veče dode s mišlju, ja sam tavan
ko zvučne grane u mrku boriku;
ozvanjam: nisam jednak, nisam ravan,

i ja se davim u vrisku i kriku,
i sladogorko kušam gdje me drobi
teška crnina i nestalnost kobi.“
(Ujević 1986: 56)

Ljudi su smatrali da je njegov pokušaj stvaranja unaprijed osuđen na propast: „Moja su djela za Jugoslaviju mrtvorodenčad, i to je vrlo pikantno. [...] U svakom slučaju meni se čini da će se prije štampati i radije čitati ono što se piše o meni, negoli ono što bude od mene: na primjer moji nekrolozi“ (Ujević 2002: 103).

Gajević također tvrdi kako Ujević bez obzira na poricanje skoro svega na svijetu, nikada ideju jugoslavenstva ne osporava ili propituje (Gajević 1988: 101):

„Hrvatima se zamjerih, jer pokazivah prstom na rasnost i heroizam. Srbima se zamjerih, jer bijah odviše Jugoslaven i Europejac. Neki me opet smatrahu defetistom, naročito u izvjesnim prilikama... No ja se ne iznevjerih barem ideji Narodnoga Jedinstva, supstratu za razne političke dosjetke i igre riječi“ (Ujević 2002: 103).

U istom ovom eseju kao da daje uputu o čitanju, ali i stvaranju, a zapravo govori o „problemu trajne rascijepljenosti subjekta iskaza i subjekta iskazivanja“ (Brlek 2020: 47).

2. 2. Esej *Mrsko ja* i zbirke pjesama *Lelek sebra* i *Kolajna*

Esej *Mrsko ja*, podnaslovljen *Diskretan odgovor na upite*, nije razdvojen na poglavlja kao *Ispit savjesti*. Ispovijedni subjekt najavljuje da mu nije drago ispovijedati se, ali to će ipak napraviti. Upitao se moraju li književnici zaista braniti sve napisano. Ne vidi smisao toga da pisci zalažu cijelu svoju ličnost za umjetnost koju stvaraju, nema smisla da svi rade po nekom obrascu. Smatra da javnost nema prava znati biografske i ine osobne podatke pisaca jer to nije područje proučavanja književne kritike, a upitno je, smatra, i za područje književne povijesti. Smatra da je to možda u redu dugo nakon smrti pisca kako bi se lakše razumijevalo njegova djela. Nije dobro da se pisci razmeću svojim veličinama – „sve je to vrlo ženski i preženski“ (Ujević 2002: 115).

Pavletić navodi kako je Ujević u eseju *Mrsko ja* naveo svoju sklonost prema hiperbolizaciji, pa je time ukazao i na to da posjeduje crtu autokritičnosti u sebi. Ta nabujalost je sugestivna i aluzivna, pa njegove pjesme osvajaju svojom cjelinom za koju su nužne emocije dojma i asocijativnost (Pavletić 2008: 71). „Imao je Ujević neutaživu želju da sebe označi kao potpuno autohtonoga pjesnika, koji je izvan (a u njegovom slučaju i iznad) jednokratnih određenja“ (Goranović 2019: 38).

Upravo ovim ulomkom mogu se objasniti i „brojna lica koja lirski subjekt preuzima u pjesničkim zbirkama, pa čak i onima u kojima bi se, dosljedno žanru – npr. u *Kolajni* – očekivao veći stupanj podudarnosti“ (Protrka Štimec 2020: 56). Dakle, upravo je ta (bez)brojnost jastva odlika i Ujevićeve proze i poezije, pa to možemo smatrati jednom od najvažnijih sličnosti s obzirom na to da to nije samo problematika teksta, već određene filozofije koja se provlači kroz iste tekstove, ali i svojevrsan element komunikacije s čitateljem. Neizostavno je za spomenuti kako je na neki način apsurdistički u autobiografskom eseju pisati antibiografsko, ali upravo u tome i jest čar Ujevićeve stvaralaštva. Tim činom samo naglašava stav o važnosti samoga teksta i književnosti uopće, a usporedno s tim o izrazitoj nebitnosti pjesnika i činjenica o njegovu životu.

„Pjesnik je simbol; on je izrazilac, valjda u jedinstvenome obliku, težnja, želja i strepnja koje su, možda, univerzalne. Ali na onoj pravoj visini do koje se rijetki popinju, stvarajući svoju najčišću personalnost, on iz sebe briše individualne kontingencije; pjesnik tu donekle ukida, ne ljudsku savjest, ni sebe (ljude u jedninini), no sebe čovjeka, čovjeka-brojku“ (Ujević 2002: 115).

„Ta uobličavanja lirskoga subjekta“, smatra Protrka Štimec, „usložnjena su postupcima kojima ih uzima i ostavlja u nekim slučajevima i kao izmjenjive krinke, ulazeći u složen dijaloški odnos s još brojnijim naslovljenici(a)ma svojih iskaza“ (Protrka Štimec 2020: 57).

„Prošavši kroz ceste simbolizma i ekspresionizma, po kojima me uglavnome javnost poznaje, sutra ću biti, ako još budem pisao, pristaša objektivnog naturizma, i stvarno, da tako kažem, neofuturist“ (Ujević 2002: 116). Ovaj ulomak Stamać tumači kao prihvaćanje tereta života i onoga ružnoga koje poprima funkciju opomene, a ne predložka po kojem treba živjeti. Kao da time potvrđuje svoju utopijsku zadaću stvaralaštva i sebe kao pjesnika (Stamać 2005: 108). Također, Goranović ističe kako je pripovjedač s jedne strane siguran u povratak futurizmu, dok je nesiguran u to hoće li uopće nastaviti pisati, a naglašava i važnost funkcije naglašavanja pjesničkoga ja (Goranović 2019: 57). Goranović spominje kako je Ujević, dok je istraživao ekspresionizam/ili koristeći se njegovim stilskim postupcima, zapravo istraživao i

kako pjesma objašnjava poeziju, ali je tražio i zajedničko porijeklo poezije (Goranović 2019: 59).

U eseju Ujević i direktno komentira svoju zbirku *Lelek sebra*:

„Moguće da je ipak u knjižici ostao odbljesak ratnih vremena, u kojima je patnja velikoga dijela čovječanstva premašena patnjom izvjesnih pojedinaca, koje je Nesreća izabrala za žrtve. Međutim, čak i ona onome dnu *Leleka sebra* subjektivni momenat je bio sveden; a ako se u ovaj kukuruz prikralo 30 posto rđavih zrna, ili ako je tanka zbirka pjesama na mjestima dobila ton brošure, nije sasvim moja krivica“ (Ujević 2002: 117).

Pavletić ovaj ispovjedni dio eseja navodi kao posebno važno i dragocijeno priznanje. Ovime autor priznaje stvaranje otvorene, ali koherentne, povezane i cjelovite poetike. Ujević navodi da piše psihološku liriku, ali Pavletić smatra da su to pjesme iskustva te ih smatra reflektivnima zbog načela poetike vezanih asocijacija (Pavletić 2008: 70).

Ujević navodi i da ga je neki povjesničar zamolio za biografske informacije, a on ih umeće u ovaj esej i naglašava da može znati samo toliko (koliko mu on ponudi). U tom trenutku umetnuo je novu priču o autorovom izvanknjiževnom životu te se na tom mjestu ocrtava Ujevićev problem subjektiviteta, kako navodi Ivan Majić (2020: 87).

Uz to, Ujević u svojem eseju dodaje i jedan odlomak o nastanku, objavljivanju, a kasnije i kritici zbirke *Lelek sebra*:

„Prema tome, i pored moje suradnje u novinama i časopisima, *Lelek sebra*, uglavnome i u cjelini mnogo ranije izrađen nego odštampan, ostaje jedna stvar o kojoj se može nešto reći. Premda sam ubijeđen komunist, moram priznati da je i u našoj reakcioniranoj državi doživio, barem kod kritičara, vrlo znatan uspjeh, koji je daleko premašio sva moja iščekivanja, ispio mi donekle nevjerovatan i čak, djelomice, nezaslužen“ (Ujević 2002: 118-119).

Komentira i književnu kritiku, prema kojoj, kako možemo iščitati, ima dosta oštar stav: „Mene, međutim, ni jedna kritika ne vrijeđa, ako je dobro mišljena, objektivna, i ako ne sumnja barem u moju čovječju i građansku ispravnost“ (Ujević 2002: 119), dakle, ovdje se ponovno nadovezuje na to da nitko nema pravo zadirati u njega kao osobu i njegove osobne odluke i stavove.

Osvrće se na stanje u književnosti tada: „Jer, na kraju, što je naša moderna, ili najmodernija, književnost, do jedan zgodan, često duhovit, kabaret? I možda bi pisci bili zadovoljniji kao građani, kada bi je tako razumjeli“ (Ujević 2002: 120).

Kao osoba, utopio se ljudsku jednodušnost i bezimenost, sretan je jer je prestao postojati, jer je umro: „Ja nemam više imena. I ta se konvencija otrcala. I ovaj koncentrat koji slušam, dok pišem, gubi svoje ime. Prestaje biti konkretan“ (Ujević 2002: 122). Kako navodi

Majić, upravo je ovaj postupak „pisanja kao nestajanja“ karakterističan za modernizam, ali i postupak kojim se subjektivizam svodi na ništicu, na nepostojanje i na neki način je antipod onom umnožavanju Ja (Majić 2020: 89). Uz to, ovdje je, kako navodi Majić, vidljiv utjecaj Nietzschea.

Ujevićev je pesimizam, „pesimizam otkupljenja, jednom heroički-tragičan, u borbi za ostvarenje dušinih ideala i djelatnosti za dobro čovječanstva, drugi put rezigniran u borbi svetih i blaženih duša očišćenih od strasti. A ono zrno humora koje, priznajem, postoji u meni, nije se izrazilo u zbirci. Trenutak je bio svečan (godine rata) i nije bilo mjesta za smijeh. Toliko smo mi malo ono što bismo htjeli da budemo“ (Ujević 2002: 123).

3. Razlike između rane Ujevićeve poezije i eseja

U eseju *Mrsko ja* Ujević piše o tome kako postoji prirodna težnja pisaca da stvaraju vlastitu estetiku: „Prirodna je težnja pisaca, naročito u mladim godinama, ali koja dosta često traje, da grade čitavu Estetiku, da hoće da stvaraju zakone opće vrijednosti, samo po onoj moći stvaranja i po onoj snazi izražavanja koju nose u sebi“ (Ujević 2002: 114). Upravo te riječi

„izražavaju Ujevićevo životno i književno teorijsko iskustvo iz one njegove faze kad je u prvim godinama nakon prvoga svjetskog rata postao svjesniji objektivne, izvanosobne stvarnosti: vanjskog svijeta i ljudske zajednice. Time je i na osobnome i na stvaralačkome planu Ujević korigirao ako ne i posve dokinuo svoj prenaplašeni egocentrizam i subjektivizam, kojim su obilježene dvije prve zbirke njegove poezije, nastale tokom prvoga svjetskog rata“ (Kovačević 1982: 42).

Postavlja se pitanje kako je došlo do takvoga zaokreta? Kovačević navodi tri moguća čimbenika. Prvi je moderna znanost koja je u središte stavljala objektivnost, drugi je utjecaj budizma, a posljednje je to što je Ujević razvio mišljenje kako umjetnost mora biti kolektivna (Kovačević 1982: 44). U Ujevićevim poetskim ostvarenjima prevladava vidno-slušna sinestezija, kako navodi Kovačević, ali to nije slučaj u proznim tekstovima s obzirom na to da oni nisu pisani pjesničkim jezikom koji zamjećujemo u zbirkama (Kovačević 1982: 79). Primjere za ovu sinesteziju pronalazimo u pjesmama *Sanjarija*, *Vedrina* i *Zavjetrina*:

„Ti još možda zuriš mističkome Gradu
u sutonu boje što se u zvuk sliva
ili sanjaš neku grobišnu arkadu“
(Ujević 1986: 21)

„Pružite uho, čujte: misli zvuče,
sviraju mašte kao zvonke sfere,
a kolo zvijezda bijelo srce vuče“
(Ujević 1986: 81)

„Mirišu lipe pred Sveučilištem.
Ulica struji zaboravom jada.
Nečujno gazam svojim mučilištem,
u pitanje se grč savjesti sklada:“
(Ujević 1986: 82)

Stamać za Ujevićevo pjesništvo (oko 1910. godine) navodi kako je jedno od zastupljenijih načela statična slikovnost, motivi su poredani skladno, a primjere takvoga pjesništva pronalazi u pjesmi *Perivoj* iz zbirke *Lelek sebra*, no ne navodi zbirku *Kolajna* (Stamać 2005: 211). U

esejima ne bismo mogli govoriti o statičnoj slikovnosti, već vrlo dinamičnoj i kao što je već rečeno, motivi su to i teme koje se prekidaju kako bi pripovjedač došao na sasvim drugo mjesto iskaza neke druge teme. I sam Stamać navodi kako je primijećeno raspadanje stiha u simbolističkoj fazi Ujevićeva pjesništva, a potom i prijelaz njegovoga osobnoga doživljaja i iskustva koje više nije trpjelo ograničenje stiha, pa se nadalje ostvaraju u svim oblicima i vrstama (Stamać 2005: 216-217). U proznim ostvarenjima, naravno, ne možemo govoriti o stihu. Ali kada se pogleda struktura pjesama u zbirkama, vidimo kako se u zbirci *Lelek sebra* pojavljuje puno pjesama koje su podijeljene na dijelove (npr. prva pjesma u zbirci je *Sanjarija* koja je podijeljena na četiri dijela). U zbirci pjesama *Kolajna* pronalazimo pjesme koje su u naslovu određene brojem, svaka pjesma je dio jedne cjeline, dio te zbirke. Upravo takvu strukturu uočavamo i u eseju *Ispit savjesti* koji ima osam dijelova, dok u eseju *Mrsko ja* nema podijele teksta na više dijelova, osim podnaslova *Diskretan odgovor na upite*, što je i za očekivati s obzirom na kvantitativnu dužinu teksta.

Zanimljiva je i leksička raslojenost književnih djela koja tvori još jednu razliku između eseja i zbirki. Tako u pjesničkim oblicima u objema zbirkama pronalazimo uglavnom novotvorenice, dok se u esejima mogu pronaći npr. latinizmi koji su rjeđi u poetskim ostvarenjima. Također, zabilježeno je korištenje onomatopeje u lirskim oblicima, dok se metafora pojavljuje u svim djelima. Atmosfera sumraka, koju navodi i Stamać, u lirskim se oblicima pojavljuje u pjesničkim slikama (Stamać 2005: 222), dok u esejima to možemo pronaći u osjećajima i atmosferi koji prevladavaju u tekstu. Motivsko-tematska šarolikost odlikuje se u pjesničkim formama, primjerice srednjovjekovna ili slavenska, dok je u esejima to manje prisutno (Stamać 2005: 224). Kršćanski motivsko-tematski sklop prisutan je u svim djelima o kojima je riječ u ovome radu, ali ipak je nešto učestaliji u zbirkama. U *Predgovoru* izdanja Ujevićevih eseja u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Šime Vučetić izdvaja iznimnu povezanost dviju zbirki i eseja *Ispit savjesti*, smatrajući kako je *Ispit savjesti* napisan u ispovjedno-liričnom duhu i da je to nastavak one svoje unutrašnjosti koju počinje otkrivati u prvim dvjema zbirkama (Vučetić 1970: 25). U eseju *Mrsko ja* samo je kritizirao svoju zbirku *Lelek sebra*, ali to svakako nije na ovoj razini povezanosti kao što je esej *Ispit savjesti*. U *Mrskome ja* odaje nam dojam već naučenoga čovjeka, onoga koji poznaje svoju unutrašnjost – upravo zato i govori o *mrskome ja*. I ovdje ćemo za primjer ponuditi jedan konkretan motiv koji se pojavljuje u zbirkama, ali ne i u esejima. Jasno nam je kako su pesimizam, samoća i tuga česti osjećaji koji prevladavaju u Ujevićevu djelu, ali motiv suza karakterističan je za poeziju. „Suzama je Ujević, još mladi autor *Molitve Bogomajci za rabu božju Doru Ramebot*, izražavao i vrhunac ljubavnog zanosa pred idealnom ženom, pred kojom bi trebalo da se klekne

i da se plače i vjera rekne“ (Pavletić 2008: 117). Plač kao motiv pojavljuje se i u pjesmi *Zavjetrina* iz zbirke *Lelek sebra*, ali i u pjesmi *Perivoj* u kojoj je suza sakrivena. „U *XVIII.* pjesmi *Kolajne* korelativnom identifikacijom pjesnik pojačava struju asocijacija i emocija okupljenih istovjetnom čežnjom za plačnim oduškom...“ (Pavletić 2008: 117). Pavletić zaključuje kako je motiv plača i plakanja upravo ono što dokazuje ljudskost u čovjeku te njegovu veličinu bez obzira na to koliko sitno izgledao (Pavletić 2008: 119).

„Kad je već riječ o dnevniku ljubavi, onda možemo nakratko zanemariti tezu ruskih formalista da pjesnik nije imanentan pjesmi, pa se, za potrebe iščitavanja pariških događaja, nakratko prikloniti književno-historijskom pozitivizmu i *Kolajnu* čitati kao intimnu privatnu ispovijed“ (Boko 2005: 135).

Kao još jednu od razlika možemo spomenuti poimanje žena i ambivalencije osjećaja prema njoj/njima. U zbirkama se konstantno pojavljuju žene, i to različitih imena i različitih dojmova za lirskoga subjekta, dok u eseju *Mrsko ja* ni jednom ne spominje žene. U *Ispitu savjesti* ženu naziva Damom koja ga je ljubila, gladila po kosi i čelu i slično. U eseju *Mrsko ja* spominje nešto što upućuje na upitan stav samoga pripovjedača prema ženama jer za razmetanje svojom veličinom kod ljudi kaže kako je sve to „ženski i preženski“ (Ujević 2002: 115). Pavletić je naveo primjere (iz nekih drugih eseja i pjesama, ali i iz *Ispita savjesti*) kojima je potvrdio kako je Ujević vrlo rano postao spolno distanciran (iako se ne zna u kojoj mjeri). Motiv spolnosti i ljubavi ili mržnje, odnosno ambivalentan odnos prema ženama, može se tumačiti na razne načine. U pjesmama ne sudjeluje u činu vođenja ljubavi, ali ima voajerske trenutke (Pavletić 2008: 130-131):

„Razmjerno je Ujević napisao jako mnogo stihova posvećenih ženi kao temi i opsesiji svog osobnog života, a i gotovo čitava jedna zbirka *Kolajna* prožeta je i inspirirana tom duboko proživljenom vječnom motivacijom lirskog stvaranja. Pa ipak, upravo je začuđujuće ograničen i uzak dijapazon pjesnikova pristupa ženi u poeziji. Uzalud ćemo u Ujevića tražiti ženu od puti i krvi; sve njegove pjesme posvećene su fiktivnoj ženi“ (Pavletić 2008: 135).

Međutim, tema žene provlači se i u zbirci *Lelek sebra*, a primjer neuzvraćene, nekonsumirane ljubavi pronalazimo već u prvoj pjesmi u zbirci pod naslovom *Sanjarija*, uzet ćemo primjere stihova iz trećeg i četvrtog dijela pjesme:

„Žena na mom pragu. Druga je pred kućom.
Svuda, svuda žena, Marija i Eva,
avaj! bivam grešnik. A tom plöti vrućom

kao ljuti samum i ledena Neva
struji očaj te me stvori palikućom;
doznah da mahnitah, kada ljubav pjevah.

Samo tebe ljubljah u dojednoj ženi,
i o Tebi buncah svijetu nemilosnom;
ko ždrijebe na polju, Crni i Crveni
svetkovašę suton Badnjem-danu posnom.“
(Ujević 1986: 23-24)

U zbirci *Kolajna* u XXV. pjesmi lirski subjekt propada zbog jedne žene:

„Hoće li itko kad da shvati
zašto se Bogu tako jadam?
Od mesa moja duša pati,
zbog jedne žene ja propadam.“
(Ujević 1986: 123)

Možda najbolji prikaz Ujevićeva motiva žene, zaljubljenosti i općenito te tematike jest pjesma iz zbirke *Lelek sebra* pod naslovom *Molitva Bogomjaci za rabu božju Doru Remebot*. Završni, četvrti dio pjesme sažeo je sve o čemu i Pavletić piše o ovoj temi:

„Pred njenim likom da se skromno klekne
u slavu bola i u slavu snova
kao pred neki živi Jeruzalem.

I da se plače, i da se vjera rekne,
i svaki uzdah bude *Vita Nuova*,
a svaka suza drugi sjajni alem.“
(Ujević 1986: 30)

Kako navodi Pavletić, u tom „savršeno oblikovanom posljednjem sonetu *Molitve za Doru Remebot* Ujević je zbio sve ono što je karakteristično za njega u ljubavi i za njegovu ljubavnu liriku: roba koji ženu obožava i boji je se u isti mah, koji u ljubavi traži spiritualnu ekstazu, a nalazi bol; san i put do umjetnosti uz zalog moralne čistoće, s očitim literarnim reminiscencijama na petrarkizam i na - Dantea!“ (Pavletić 2008: 138).

4. Kako eseji pomažu u razumijevanju poezije

Zanimljivo je da Ujević, što se vidi iz navoda, mistično iskustvo i poeziju ne shvaća kao pasivnost nasuprot sudjelovanju u životu. I mističko iskustvo i poeziju on shvaća specifičnom vrstom čina i djelatnosti, svojevrsnim događanjem, što se vidi iz ovih redaka:

„Jer je djelo pjesnika u tome da iznosi dinamiku života ne sakrivajući nam ništa od njegovih hrapavosti i oporosti, a pogotovo ne od tvrde stvarnosti i tragičnih sukoba sila i misli, no naročito baš u tome i kroz to da slika, izražava, veliča, uljepšava i otkupljuje duše, koje gledaju ne samo na se nego i na red u stvarima i vasioni zakon“ (Ujević 2002: 65).

Ujević je u svojim esejima iznosio stajališta o političkoj, društvenoj u kulturnoj sceni te svojoj ugroženosti i egzistencije i stvaralačkoga čina u sklopu tih događaja:

„Ta će se ugroženost (jednako nam tako znana i iz Ujevićeve biografije; biografije političkog emigranta skrhanih i političkih i osobnih nada) vrlo rano konstituirati kao pjesnički stav: apsolutna individualnost, pjesništvo kao tumač osobne nesreće, ali i kao tijesna vezanost uz neke aspekte baudelaireovskog apstrahiranja u neposrednu pjesničkom rezultatu“ (Stamać 2005: 58).

Kako bismo pokušali približiti povezanost eseja i poezije moramo uzeti u obzir brojne činjenice. Primjerice, činjenicu da je Ujević svoje dvije zbirke zamislio kao jednu cjelinu, potom godine pisanja, a kasnije i godine objavljivanja svojih djela. „Dakako, *Lelek sebra* i *Kolajnu* promotriti je kao cjelinu, jer je tako i Ujević bio zamislio, i to pod naslovom *Na vratima Španije*, što baš i nema puno veze s osnovnom temom zbirki, osim aluzije na trubadurstvo“ (Milanja 2008: 122).

Na primjeru pjesme *Svakidašnja jadikovka* iz zbirke *Lelek sebra* i pjesme *XIX.* iz zbirke *Kolajna* te eseja *Ispit savjesti* prikazat ćemo povezanost te na koji način esej pomaže razumijevanju jednoga konkretnoga motiva iz ovih zbirki. Naime, u objema pjesmama pojavljuje se motiv *igle drača u srcu*:

„Čekam varke spasa i druga obzorja
i ljepotu dima u zgusnutu plaču,
a dok snivam zelen vidik smolna borja
krvari mi srce na igli i draču.“
(Ujević 1986: 117)

„I nema nigdje nikoga
do igle drača u srcu

i plamena na rukama.“
(Ujević 1986: 34)

Dakle i u jednoj i u drugoj strofi vidimo lirskoga subjekta koji nešto čeka, usamljen je i osjeća bol u srcu. Kada se osvrnemo na njegove eseje možemo vidjeti kako je razloga za bol u srcu više, ali svakako kada tomu pridodamo i kontekst nastanka zbirke (za vrijeme boravka u Parizu, daleko od svoje obitelji, u problemima političkih previranja i socijalno-ekonomskih pitanja, pa uz to nadodamo i ljubavne probleme koje će tematizirati još više u zbirci *Kolajna*) možemo zaključiti kako je poveznica eseja i zbirke neosporna.

Kada bismo razmotrili cijelu pjesmu *Svakidašnja jadikovka* i pokušali ju razumjeti bez ikakva konteksta, ona bi mogla upućivati na ljubavnu pjesmu, na jako pesimističnu pjesmu o težini postojanja, na pjesmu o prolaznosti života, na pjesmu o pjesničkom nadahnuću, ali pročitavši esej *Ispit savjesti* možemo razumjeti da lirski subjekt stoji nemiran i očajan jer je sam, bez igdje ikoga. Taj lirski subjekt istovjetan je pripovjedaču iz eseja koji komentira kako politici nije važno gdje je čija obitelj završila, kako je izgubio oca i brata za vrijeme svoga egzila. Kada se u pjesmi spominje kolijevka i sjaj zvijezda nad njom bez koje se negdje nalazi lirski subjekt, možemo pretpostaviti kako je riječ o domovini iz koje je morao otići u Francusku, u Pariz. Motiv putovanja turobnom dolinom svijeta označava egzilno lutanje lirskoga subjekta. Lirski je subjekt sam i zapušten, nema obitelji, a jedino što mu ostaje su igla drača u srcu i plamen na rukama. Nema se kome potužiti, čak ni braći koja lutaju, a pripovjedač nam u eseju govori kako u Parizu nije bio sam – dakle provodio je svoje vrijeme u društvu nekih drugih autora i ljudi s ovoga područja. U potrazi je za pjesničkom inspiracijom, za slobodom pjesništva, upravo za onim za što se zalaže i pripovjedač u eseju.

Pjesma započinje i završava stihovima koji izražavaju kako je teško biti star, a tako mlad. To nam sugerira kako je ovdje riječ o bespovratno izgubljenoj mladosti, ali sudeći po esejima možemo vidjeti kako je pripovjedač iznimno orijentiran k mladim ljudima, pa možda je i lirski subjekt samo star u tijelu, a mladoga duha. Sličnu tematiku mogli bismo primijetiti i u pjesmi *Povratak* iz zbirke *Lelek sebra*, a posebno se u toj pjesmi - kada se lirski subjekt pita tko će mu vratiti mladost -, grafički naglašava riječ mladost velikim početnim slovom. Na taj način daje nam do znanja kako je mladost nešto što cijeni. Na kraju ponovno priznaje sam sebi da je star, odnosno prelazi u višu dimenziju pa govori o sebi kao o mrtvom Zvonu u pjesmi *XIV.* u zbirci *Kolajna*:

„Najgore tek je u toj stvari
što evo vidim, monotono:

umro Duh je onaj Stari
i ja sam danas mrtvo Zvono.“
(Ujević 1986: 112)

Ista ta tematika, pogotovo motiv samoće pojavljuje se, kako Pavletić navodi, u brojnim Ujevićevim pjesmama, pogotovo onima iz prve faze. U *Leleku sebra* leleču svi oni koji su zapravo pojedinci, osamljenici, oni koji pate i koji su napušteni od svih. *Lelek sebra* je krik onoga koji pati zbog ljubavi i pokušaj je spašavanja onoga koji bježi od svega (Pavletić 2008: 96).

Ujević piše ulomak o vrsti poezije u zbirci *Lelek sebra*, ali i nekim motivsko-tematskim elementima pjesama iz zbirke:

„No ima jedna stvar u *Leleku sebra*, koje možda nijedan kritičar nije napomenuo, ni koji ju je najpovoljnije ocijenio, ili čak pre cijenio. I zbog toga baš, i pored uspjeha, zbirka nije razumljiva. To je u prvome redu da je to zbirka psihološke lirike. [...] Pored toga, na drugome mjestu, ali to mi se ne čini manje važno, ima u njoj izvjesno osjećanje erotike, rekao bih gotovo religiozno, koje kroz žensku idealnu ljubav otvara poglede na neizmjernost. Ova mistika erotizma vjerovatno da je kod nas nova; inače je erotizam naš bio čisto apstraktan i romantičan ili naturalno-senzualan. [...] Ja mislim da su psihologija unutrašnjega života i mistika erotizma dvije najglavnije crte moje zbirke (njima treba nadodati povik za društvenom pravdom). I ne da su one savršeno nove ili isključivo moje. [...] A ja sam se, i koliko, promijenio čim sam zbirku napisao, prije nego sam je našampao: upravo mene je pisanje i štampanje bilo zateklo u punoj krizi. Ja ne znam ni sâm da li ću još pisati, a ne vjerujem nikako da ću, ako budem i dalje pjevao, ostati kod istih premisa. Jer život nije samo heraklitovska rijeka, on je i vulkan, i gejzir, i još koješta. A, prije svega, više od svega: kinematograf“ (Ujević 2002: 120-121).

Ovaj ulomak stoji na kraju ovoga poglavlja kako bismo još jednom potvrdili međusobnu povezanost eseja i ovih dviju zbirki. Pripovjedač (Ujević) svoje vlastito stvaralaštvo komentira u svojim autobiografskim esejima u kojima uz komentare o nastanku poezije, govori i o kritikama, ali i motivima, filozofiji te kontekstu nastanka zbirke. Sve to zaključuje gotovo poetskim komentarom u nekoliko posljednjih redaka priloženoga citata iz eseja.

5. Zaključak

U zaključku bih se poslužila Stamačevom podjelom motrišta na Ujevićevo stvaralaštvo kako bismo objasnili da se eseji i poezija, koliko god različiti rodovi i vrste bili, međusobno nadopunjuju, i to ne samo s tematske te biografske strane, već i u gotovo svim stilsko-poetskim značajkama.

Stamać navodi kako postoji devet motrišta: jastvo, svijet njegova života, prihvata u javnosti, mediji tog prihvata, zatečeni jezični standard, pjesničke postavke, Ujevićevi uporabni oblici, nadindividualni stilovi i povijesne mijene te mjesto Tina Ujevića u povijesti hrvatskoga pjesništva. Krenula bih od posljednje navedenoga te naglasila kako doista nema literature o ovome dijelu hrvatske književnosti u kojoj se ne spominje Ujević te kako su njegove dvije zbirke *Lelek sebra* i *Kolajna* te dva eseja *Ispit savjesti* i *Mrsko ja* najviše citirana djela, ona djela koja su najviše korištena u svrhu objašnjavanja i prikazivanja Ujevićeva opusa i ove faze stvaralaštva.

Vrativši se na prvu točku možemo uočiti kako je jastvo snažno izraženo u njegovim esejima u kojima piše o mjestu pjesnika u svijetu, književnosti, ali i samom razvojnom putu pjesnikove ličnosti te vječnoj inspiraciji, kao i o svim zastranjenjima na tom putu, ali jastvene izraze nalazimo i u njegovoj poeziji. Kada je riječ o svijetu njegova života dovoljno je uzeti prethodno spomenuti primjer oplakivanja mrtvoga brata u pjesmi *Odsutni*, ali i onaj trenutak kada se u eseju *Mrsko ja* osvrće na zbirku *Lelek sebra*, kao i brojni drugi primjeri.

Jasno nam je kako je prihvata u javnosti označavao i prihvata književne kritike koja je tada bila više aktivna nego danas, pa možemo govoriti o njegovu cjelokupnu opusu koji je često nailazio i na pozitivne i na negativne komentare, ali ono što je još važnije jest da je nerijetko prihvata u javnosti s pozitivnim ishodom označavao i dijeljenje pjesnikove intime, biografije i osobnih podataka s publikom, recipijentima. Ujević se protivio tome, o čemu govori u svom eseju, a sve kako bi ljudi shvatili da književno djelo nije proizvod autorova života i kako unutar djela nema mjesta za to. Bez obzira na tadašnje ishode, znamo da je Ujević jedan od najvećih pjesnika hrvatske književnosti 20. stoljeća.

Što se tiče medija, odnosno posredništva između Ujevića i njegove publike, znamo kako je njemu kao medij moglo poslužiti bilo što. Osim njegovih objavljivanih djela, postoji nemali broj nažalost bespovratno izgubljenih pjesničkih ostvaraja koje je zapisivao na papiriće i dijelio uokolo, no upravo to što su se njegova djela i objavljivala i prenosila s ruke na ruku je pridonijelo tome da su Ujevićeva djela čitali svi slojevi pučanstva.

Jezik Ujevićevih djela je sve samo ne jednostavan. Gotovo na svim jezičnim razinama zabilježene su osobitosti Ujevićeva stvaralaštva. Uz to sama tematska struktura djela je fascinantna, kako je ranije oprimjereno, često započne jednu temu, a završi na drugoj. Isto tako zanimljivo je kako su ove dvije zbirke zamišljene kao jedinstveni dvodijelni lirski ciklus, dakle slijede jedna drugu, iako se tematski ne poklapaju u potpunosti. Uz jezik dolaze i pjesničke postavke, a vidimo kako se uglavnom drži istih metričkih obrazaca, oblika pjesama, tematski su mu pjesme posložene i uglavnom naslovom odgovaraju sadržaju.

Svi ti tekstovi imaju kulturni kontekst, a vidimo i kako Ujević miješa sve funkcionalne stilove pisanja u njima. Kada je riječ o nadindividualnim stilovima i povijesnim mijenama Ujevićeva pjesništva, riječ je zapravo o pravcima i smjerovima. Te iste pravce i smjerove, ili *izme*, objašnjava i u svom eseju. Ujević se nije trudio pisati tim *izmima*, već je jednostavno samo pratio smjer događanja. Kao najveći uspjeh ističe mu se simbolistička faza u kojoj nastaju zbirke *Lelek sebra* i *Kolajna* (Stamać 2005: 8-34). O univerzalnosti Ujevićeva stvaralaštva govori Stamać, koji navodi kako je Ujević kao pjesnik nije imitirao, nije slijedio načelo *mimesisa*, već je svoje vlastite probleme poistovjetio s europskim problemima (Stamać 2005: 143). Stoga se slažemo sa Stamaćevim riječima, kojima možemo i završiti ovaj rad:

„Da bi se mogao osvjetliti prinos Tina Ujevića osjećajnoj involuciji epohe, valja ponovno ustvrditi, da je riječ o cjelovitoj osobnosti, kako je to, *passim*, bilo utvrđeno u dosadašnjim monografijama. A to znači, da su svi tipovi Ujevićeva diskursa - pjesnički, esejistički, kritički - bili obuhvaćeni stanovitom kompaktnom, ne i sustavno poimanom, misaonom paradigmom. Opsjednutost Cjelinom! Prevede li je se na paradigmu poetičku, posrijedi je skup odredaba koje bi, sučeljene s rasutom i razdrtom duhovnom situacijom vremena, težile stanovitu dionizijsko-apolinijskom integralu. A on bi, prije no što se zgusnuo u totalitaristički troplet tridesetih, obuhvaćao sve vladajuće europske (a i protoameričke) misaone i estetičke struje, pretočene u poetičke programe takozvanih *izama*. U tom je smislu, posebice u tom, Ujević nejasan, pa bi baš to bilo sunce od jasnoće“ (Stamać 2005: 155).

6. Literatura

1. Boko, Jasen. 2005. *Tin: trideset godina putovanja: biografija*. Zagreb: Vuković & Runjić.
2. Brlek, Tomislav. 2020. „Proza pjesnika Ujevića“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protra Štimec i Anera Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 25-52.
3. Gajević, Dragomir. 1988. *Ogledi o Tinu Ujeviću*. Sarajevo: Oslobođenje.
4. Goranović, Pavle. 2019. *Tin Ujević i ekspresionizam*. Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske – Skaner studio.
5. *Biblija*. Zagreb: Stvarnost.
6. Kovačević, Marko. 1982. *Ujevićevo pjesničko i mističko iskustvo: Ujevićevo teorijsko shvaćanje pjesništva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
7. Majić, Ivan. 2020. „Problem subjektiviteta u autobiografskim tekstovima Tina Ujevića“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protra Štimec i Anera Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 85-98.
8. Milanja, Cvjetko. 2008. *Hrvatsko pjesništvo: 1900. - 1950.: novosimbolizam; dijalektalno pjesništvo*. Zagreb: Jerkić tiskara.
9. Pavletić, Vlatko. 2008. *Otvorena poetika Tina Ujevića*. Zagreb: Epifanija.
10. Pavletić, Vlatko. 2008. *Ujević u raju svoga pakla*. Zagreb: Epifanija.
11. Protrka Štimec, Marina. 2020. „Paradoksi autorstva Tina Ujevića“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protra Štimec i Anera Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 53-68.
12. Protrka Štimec, Marina i Ryznar, Anera. 2020. „Suvremeni Ujević – od biografije prema tekstu“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protra Štimec i Anera Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 7-22.
13. Solar, Milivoj. 2011. *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.
14. Stamać, Ante. 2005. *Obnovljeni Ujević*. Zagreb: Matica hrvatska.
15. Šicel, Miroslav. 2007. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga IV: Hrvatski ekspresionizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.
16. Škreb, Zdenko, ur. 1984. *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.

17. Tešić, Iva. 2020. „Autobiografski mozaik Tina Ujevića“. U: *Ja kao svoja slika: diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, ur. Marina Protra Štimec i Anera Ryznar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 99-116.
18. Ujević, Tin. 1986. *Hrvatska mlada lirika: izbor iz antologije; Lelek sebra; Kolajna; Auto na korzu*. Zagreb: „August Cesarec“.
19. Ujević, Tin. 1970. *Pjesme i pjesničke proze*. Priredio Šime Vučetić. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
20. Ujević, Tin. 2002. *Tin u izlogu: autobiografski zapisi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
21. Vučetić, Šime. 1970. „Predgovor“. U: Tin Ujević: *Eseji i kritike; Zapisi*. Priredio Šime Vučetić. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.

7. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

Tema ovoga rada su poveznice između ranog pjesništva i esejistike Tina Ujevića. Ta je problematika istražena kroz zbirke pjesama *Lelek sebra* (1920.) i *Kolajna* (1926.) te eseje *Ispit savjesti* (1923.) i *Mrsko ja* (1922.). Poveznice između eseja i zbirki su autobiografičnost lirskoga subjekta i pripovjedača, izražavanje jastva, osjećaj za društveno, mističnost iskustva te Ujevićev pojam nadahnuća, baš kao i njegov pesimizam. Sličnosti su uočene i pri uporabi sličnoga motivsko-tematskoga kompleksa, pri čemu je kršćanski motivsko-tematski sklop zastupljeniji u poeziji, nego u esejima. Usporedbom je uočeno i da analizirani eseji mogu pripomoći boljem razumijevanju/kontekstualiziranju prvih dviju Ujevićevih pjesničkih zbirki.

Ključne riječi: Tin Ujević, rano pjesništvo, rana esejistika, *Ispit savjesti*, *Mrsko ja*, *Lelek sebra*, *Kolajna*

8. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Title: Early poetry and essays by Tin Ujević

Key words: Tin Ujević, early poetry, early essays, *Ispit savjesti*, *Mrsko ja*, *Lelek sebra*, *Kolajna*